

*Ромась М. І.,**докторка філософії з права,**доцентка кафедри цивільного права та процесу**Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей спадкування таких об'єктів права інтелектуальної власності як авторське право та суміжні права, право винагороди, спадкування прав інтелектуальної власності, які належать кільком особам, а також право на реєстрацію права інтелектуальної власності або його посвідчення. Наприклад, автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненим автором. Таке право переходить до спадкоємців автора твору та спадкоємців цих спадкоємців і діє до спливу строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір, що підтверджується прикладами з судової практики. Спадкоємці твору можуть спадкувати як сам твір, так і майнові права на нього, які знаходять свій вияв у отриманні справедливої винагороди. Таке право є невідчужуваним, оскільки право автора на частку від суми продажу оригіналу твору може переходити лише у спадщину.

Очевидно, що у сфері права інтелектуальної власності спадкуванню підлягають лише майнові права інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що особисті немайнові права нерозривно пов'язані з творцем. На відміну від особистих немайнових прав інтелектуальної власності, які охороняються безстроково, майнові права інтелектуальної власності є чинними протягом певних строків, а тому можуть спадкуватися протягом строків їх чинності. Така строковість є визначальною при спадкуванні прав інтелектуальної власності, адже у спадщину переходять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Розкрито також проблематику спадкування об'єкту права інтелектуальної власності та майнових прав на нього. Досліджено також порушення особистих немайнових прав автора після його смерті (перекручування, спотворення твору). Такі права, наприклад, можуть мати родичі померлого, спадкоємці, інші особи, в тому числі юридичні (їх може встановити навіть сам автор). Тобто у разі порушення особистих немайнових авторських прав можливим є застосування цивільно-правових способів захисту, що і перешкоджатиме перекрученню та спотворенню твору навіть після смерті автора. Також після смерті автора спадкоємці можуть здійснити певні його права, які він не здійснив за життя. До прикладу, спадкоємці можуть оприлюднити твір автора після його смерті, однак лише якщо автор не встановив прямої заборони на це.

Ключові слова: спадкування, об'єкт права інтелектуальної власності, майнове право, особисті немайнові права автора, спадкоємець, авторське право, винагорода.

Постановка проблеми. Право інтелектуальної власності є динамічною та сучасною підгалуззю цивільного права,

оскільки регулює новітні технології. Спадкове право відрізняється не такою інноваційністю у правовому регулюванні, однак є не менш комплексним. При поєднанні цих двох підгалузей права народжується актуальна та одночасно проблемна тема для дослідження – спадкування права інтелектуальної власності. Дана тема потребує вивчення та аналізу не лише на рівні фахових статей, а й монографічних та дисертаційних досліджень.

Стан дослідження. Дотично дану тему вивчали переважно науковці, які є експертами у сфері права інтелектуальної власності. Такими є Т.М. Вахонєва, О. П. Орлюк, Р.Б. Шишка, А.С. Штефан тощо. Очевидно, що даний перелік є досить вузьким, що і підтверджує актуальність даної статті.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей спадкування таких об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, авторського права, винагороди, майнових прав на ці об'єкти з урахуванням надбань теорії, законодавства та судової практики.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, права інтелектуальної власності можуть успадковуватися як за заповітом, так і за законом. За ч. 2 ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності [1]. Як вказано у ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті, однак за ст. 1219 ЦК України до складу спадщини не входять особисті немайнові права. Так, за ст. 423 ЦК України особистими немайновими правами інтелектуальної власності є право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності [1]. Усі вказані особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть бути передані іншим особам ані за договором, ані в порядку спадкування. Це пов'язано з тим, що спадкоємець не може вважатися творцем твору, адже первинним суб'єктом права інтелектуальної власності твору є автор (творець, винахідник), а його спадкоємці за способом набуття прав інтелектуальної власності є вторинними суб'єктами, оскільки особисті немайнові права є невідчужуваними і непередаваними. У літературі спадкоємців прав інтелектуальної власності називають вторинними суб'єктами права інтелектуальної власності, оскільки такі права виникають на підставі юридичного факту відкриття спадщини та прийняття спадщини спадкоємцями [2, с. 82].

Майнове право інтелектуальної власності – це право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності та виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання (ч. 1 ст. 424 ЦК України) [1]. Так, майновими правами інтелектуальної власності, які входять до складу спадщини і є чинними на час відкриття спадщини є право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо) (п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» № 5 від 04.06.2010 р.) [3]. За загальним правилом винагорода за використання твору розподіляється між спадкоємцями відповідно до часток у спадщині (п. 35 згаданої Постанови Пленуму) [3]. Сучасна судова практика досліджує питання щодо наявності договірних зобов'язань на таку винагороду ще за життя автора. Так, в одній зі справ особа (автор) за життя уклала договір про виплату авторської винагороди та відповідно її отримувала. Після смерті автора таке право перейшло до дружини, однак контрагент за договором відмовлявся виплачувати таку винагороду, мотивуючи це тим, що позивач як спадкоємиця не повідомляла підприємство про свої права та не надавала реквізитів для сплати винагороди (постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 серпня 2019 року у справі № 332/2731/16-ц) [4]. Для визначення суми авторської винагороди було також проведено судову експертизу у сфері інтелектуальної власності. Таким чином, дана судова практика показує, що право на отримання авторської винагороди є майновим правом інтелектуальної власності, що підлягає спадкуванню.

До майнових прав інтелектуальної власності також належить право на реєстрацію права інтелектуальної власності або його посвідчення. Наприклад, після смерті автора раціоналізаторської пропозиції у спадщину переходить право на одержання посвідчення на раціоналізаторську пропозицію, яке забезпечує право на винагороду [5]. Також за ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» право на реєстрацію компонування має автор або його спадкоємець, якщо інше не передбачено цим Законом [6].

Слід також вказати, що в ЦК України для різних майнових прав встановлені різні строки їх чинності. Так, за загальним правилом строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір складає сімдесят років (ст. 446 ЦК України) [1], а строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на виконання складає п'ятдесят років (ч. 1 ст. 456 ЦК України) [1]. Що стосується строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, то такими є дванадцять, десять та п'ять років (ч.ч. 3-5 ст. 465 ЦК України) [1]. До прикладу, строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на компонування напівпровідникового виробу складає десять років (ч. 2 ст. 475 ЦК України) [1]. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на породу тварин встановлено у тридцять років (ч. 3 ст. 488 ЦК України) [1], а на сорти рослин – як тридцять, так і двадцять років залежно від виду рослини (ч. 2 ст. 41 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин») [7].

Важливо розрізняти спадкування об'єкту права інтелектуальної власності та майнових прав на нього. Так, за ч.ч. 1, 2 ст. 419 ЦК України перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ, а перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності [1]. До прикладу, за ст. 420 ЦК України об'єктами права інтелектуальної власності є літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, програми організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [1]. Розмежування права власності у загальному цивілістичному розумінні (на річ, майно) і права інтелектуальної власності (на результати інтелектуальної, творчої діяльності) пов'язане із особливостями об'єкта та змісту правовідносин, що виникають у зв'язку з володінням, користуванням і розпорядженням об'єктами права інтелектуальної власності та предметами (речами), які є копією таких об'єктів, або об'єктами права інтелектуальної власності, які не мають властивостей до тиражування, наприклад твори мистецтва, архітектурні форми [5, с. 67]. За ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1]. У даній статті «права» маються на увазі усіх видів – речові, зобов'язальні та відповідно інтелектуальної власності. Наприклад, спадкова маса включає в себе активи (майно, майнові права, права вимоги) та пасиви (борги) [8, с. 40]. Отже, спадкуванню підлягають як майнові права інтелектуальної власності, так і річ або майно, в якому таке право втілене.

Неможливо окремо не виділити авторське право та суміжні права як об'єкт спадкування. Так, склад спадщини при спадкуванні авторського права формується з майнових авторських прав, які належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини. Як наслідок, особисті немайнові права автора, зокрема право авторства і право на авторське ім'я, не успадковуються [5, с. 352]. Вказане підтверджується і нормативним регулюванням. Так, за ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» майнові права на твір входять до складу спадщини, а особисті немайнові права автора не входять до складу спадщини [9].

Найчастіше успадковане майнове авторське право знаходить свій вияв через отримання винагороди за його використання іншими особами. Цікаво те, що право на справедливу винагороду належить лише автору, однак може переходити до інших осіб у порядку спадкування лише до спадкоємців автора і не може бути передано (відчужено) іншим особам (ч. 3 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [9]. Так, за ч. 3 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» у разі спадкування майнових прав на твір за законом спадкоємець набуває такі права у повному складі разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди за використання творів [9]. Слід вказати, що право на авторська винагорода вважається майновим правом суб'єкта авторського права, яке тісно пов'язане з правом на використання твору чи з правом на дозвіл чи заборону на вико-

ристання твору і, як правило, з них впливає, як з майнових прав [2, с. 190].

Суб'єктами суміжних прав серед усіх інших є і спадкоємці виконавця, виробника фонограми або відеограми (п.п. 1–3 ч. 2 ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [9], які так само успадковують право на справедливий винагорода, яке не може бути передане (відчужене) іншим особам (ч. 3 ст. 39 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [9].

Важливо наголосити, що на практиці зустрічаються випадки порушення особистих немайнових прав автора після його смерті (перекручування, спотворення твору). У даному випадку виникає логічне питання чи повинен здійснюватися захист особистих немайнових прав автора після його смерті і ким саме. Дійсно, особисті немайнові авторські права є нерозривні з автором та не передаються у спадщину (на відміну від майнових). Втім спадкоємці мають право на захист особистих немайнових авторських прав. Так, за ч. 4 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» спадкоємці автора мають право захищати особисті немайнові права автора, зокрема протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора [9]. Це підтверджується тим, що у справах про захист авторського права і (або) суміжних прав позивачами є: автори творів, їх спадкоємці; виконавці творів, їх спадкоємці; виробники фонограм, їх спадкоємці (правонаступники); виробники відеограм, їх спадкоємці (правонаступники) (п. 7 Постанови Пленуму) [3]. Такі права спадкоємців у теорії мають назву «посттанативні особисті немайнові права», тобто суб'єктивні цивільні права, які виникають або продовжують існування після смерті фізичної особи. Вперше таке поняття було застосовано Р.О. Стефанчук, який вказує, що «посттанативними особистими немайновими правами є такі особисті немайнові права фізичних осіб, що виникають внаслідок та в момент смерті фізичної особи в інших осіб, які конкретно визначені законом чи встановлені померлим, і, як правило, спрямовані на захист доброго імені померлого» [10, с. 424]. Може скластися враження, що в такому випадку особисті немайнові права автора все ж таки переходять у спадщину. Втім спадкоємці автора не набувають авторство на твори, не отримують право зазначати свої імена замість імені автора на творах чи їх примірниках, їм надається лише право на захист особистих немайнових прав автора [11, с. 45]. Слід погодитися з думкою, що спадкоємці автора є лише суб'єктами права на захист твору [5, с. 297], а не спадкоємцями особистих немайнових авторських прав. Утім існують і певні права, які спадкоємці можуть мати після смерті автора і в деякій мірі здійснювати їх від його імені. Наприклад, за ч. 2 ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» спадкоємці автора мають право оприлюднити твір, не оприлюднений за життя автора, якщо автор безпосередньо не заборонив оприлюднення такого твору.

Необхідно також вказати про режим спадкування права інтелектуальної власності, яке належить кільком особам (ст. 428 ЦК України) [1]. Судова практика наголошує, що не слід пов'язувати «спільну належність прав інтелектуальної власності із правовим режимом спільної власності, оскільки вона є притаманною для речових відносин. У тому разі, якщо один із суб'єктів, яким спільно належать певні права інтелектуальної власності,

вибуває внаслідок тих чи інших підстав із цих правовідносин (зокрема, внаслідок смерті), то його спадкоємці (спадкоємці) можуть заявляти вимогу про визнання права інтелектуальної власності» (постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 8 травня 2019 року у справі № 646/1750/17) [12]. Це означає, що ніхто не може відмовити правонаступнику успадкувати права за договором про здійснення прав інтелектуальної власності, яке належить кільком особам, з мотивів неможливості виділення різних часток такого спільного здійснення. Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення [9]. При отриманні кількох спадкоємцями за законом чи за заповітом майнового авторського права і (або) суміжних прав без виділення конкретних спадкових об'єктів авторського права і (або) суміжних прав слід мати на увазі, що в даному випадку у спадкоємців виникає обсяг повноважень відносно спадкових прав на спільне використання всіх творів і (або) об'єктів суміжних прав як при здійсненні права інтелектуальної власності, яке належить кільком особам (п. 35 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» № 5 від 04.06.2010 р.) [3].

Висновки. Спадкуванню підлягають лише майнові права інтелектуальної власності як за заповітом, так і за законом. Це означає, що права інтелектуальної власності на загальних підставах входять до спадкової маси поряд з іншим майном, правами та обов'язками. Особисті немайнові права інтелектуальної власності (як і будь-які інші) не підлягають спадкуванню, оскільки нерозривно пов'язані з творцем та є невідчужуваними. У той же час законом та доктриною закріплене право спадкоємців на захист особистих немайнових прав інтелектуальної власності автора після його смерті. Так, спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти його перекрученню. Вказані права спадкоємців мають назву «посттанативні особисті немайнові права», однак це не означає, що правонаступники отримують у спадок особисті немайнові права автора. Це означає лише право на їх захист.

Майнові права інтелектуальної власності переходять у спадщину за наявності певних умов. Так, строк чинності прав інтелектуальної власності повинен бути дійсним станом на час відкриття спадщини. Слід додати, що право на отримання винагороди за використання твору є найбільш розповсюдженим майновим правом інтелектуальної власності, що підлягає спадкуванню. Така винагорода розподіляється між спадкоємцями відповідно до часток у спадщині. Утім необхідно вказати, що у спадщину передаються лише ті майнові права автора, якими він володів станом на момент смерті. Також, до спадкової маси входять не лише майнові права, а й річ або майно, в якому втілене право інтелектуальної власності.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Вахонєва Т.М. Авторське право і суміжні права в Україні: навчальний посібник. 2-ге видання. Київ: Дакор, 2019. 576 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського

- права і суміжних прав» № 5 від 04.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>
4. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 серпня 2019 року у справі № 332/2731/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83721591>
 5. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
 6. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 05.11.1997. № 621/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 8 Ст. 28.
 7. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993. № 3116-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 21. Ст. 218.
 8. Шишка Р.Б. Спадкове право в Україні: посібник. Київ: Видавництво Ліра-К. 2021. 228 с.
 9. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022. № 2811-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 57. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
 10. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.
 11. Штефан А.С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 150 с.
 12. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 8 травня 2019 року у справі № 646/1750/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82001334>

Romas M. Features of Inheritance of Several Objects of Intellectual Property Rights

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of the inheritance of such objects of intellectual property law as copyright and related rights, the right to remuneration, the inheritance of intellectual property rights belonging to several persons, as well as the right to register an intellectual property right or its certificate. For example, the author has an inalienable right to receive a sum of money

in the amount of five percent of the amount of each sale of an original work of art or an original manuscript of a literary work, following the disposal of the original by the author. Such a right passes to the heirs of the author of the work and the heirs of these heirs and is valid until the expiration of the period of validity of the intellectual property rights to the work, which is confirmed by examples from judicial practice. The heirs of the work can inherit both the work itself and the property rights to it, which are manifested in receiving a fair reward. Such a right is inalienable, since the author's right to a share of the sale price of the original work can only be inherited.

It is obvious that in the field of intellectual property law, only intellectual property rights are subject to inheritance. This is due to the fact that personal non-property rights are inextricably linked to the creator. Unlike personal non-property intellectual property rights, which are protected indefinitely, property intellectual property rights are valid for certain periods, and therefore can be inherited during their validity period. Such timeliness is decisive in the inheritance of intellectual property rights, because all rights and obligations that belonged to the testator at the time of the opening of the inheritance and did not cease due to his death are transferred to the inheritance.

The problem of inheriting the object of intellectual property rights and property rights to it is also revealed. Violation of personal non-property rights of the author after his death (distortion, distortion of the work) was also investigated. Such rights, for example, may be held by relatives of the deceased, heirs, other persons, including legal ones (even the author himself can establish them). That is, in case of violation of personal non-property copyrights, it is possible to apply civil law methods of protection, which will prevent distortion and distortion of the work even after the death of the author. Also, after the death of the author, the heirs can exercise certain of his rights, which he did not exercise during his lifetime. For example, the heirs can publish the author's work after his death, but only if the author has not set an explicit prohibition on this.

Key words: inheritance, object of intellectual property right, property right, personal non-property rights of the author, heir, copyright, reward.